

Autonómiakutatási esszé-tanulmány II.

A második csoportba tartoznak azok az európai autonómiák, amelyeket ún. „belső belátással” alakítottak ki (pl.: Katalónia, Korzika, Galícia, Baszkföld stb.). Ezt úgy értelmezzük, hogy az adott többségi politikai elit maga látta be az autonómia létrehozásának szükségességét és állt a megvalósítás élére, esetünkben Madridban (és Párizsban). Nézzük meg röviden a spanyol változatot, amelynek kialakításának kezdete konkrét dátumhoz is köthető. 1975 novemberében meghal Francisco Franco tábornok,¹ akinek nevéhez egy több évtizedes rendszer, egy igen kemény és centrális, részben katonai, jobboldali diktatúra köthető. A már általa kamaszként kiválasztott Juan Carlos de Bourbont (János Károly) királlyá koronázzák. Az ifjú uralkodó 1976 tavaszán miniszterelnökké nevezi ki Adolfo Suárez Gonzálest (2014 márciusában hunyt el). Suárez vezetésével megindul a társadalmi demokratizálódás évtizedes folyamata, amely már magában foglalja az autonómiák gondolatát is. Spanyolországnak célja úgy belépni az Európai Gazdasági Közösségbe (Közös Piac), hogy oda már kisebbségi problémát (elégedetlenséget, lázongást, összetűzéseket, merényleteket) ne vigyen be, ne teremtsen társadalmi robbanást, ne kísértsen a lakosság többségében még élő polgárháború rémére. (Ez a szemlélet, az etnikai kérdés belátásos rendezése, lenne ildomos a Tisza Menti Magyar Autonómia esetében szerb részről is, a számos hasonlóság mellett, természetesen a különbözőségek figyelembevételével.) Ezen az úton a legfontosabb állomás az az egyezmény, amely 1977. október 25-én kerül aláírásra, és Moncloa-paktum² néven válik ismertté. A '90-es évek elején gyakran kerül szóba ez a paktum – többnyire téves értelmezésben – a magyar parlamentben is. A rendszerváltás idején úgy interpretálják Magyarországon, ami csak részben igaz, hogy

ez az aktus a spanyol bal- és jobboldal történelmi-társadalmi megbékélése. A két főegységből (I. és II.)³ álló megállapodás azonban alapvetően egy gazdaságiirány-csomag, amelyet a vezető pártok mellett a szakszervezetek is jóváhagytak, és az egyház is támogatta. (Precíz elemzéssel még a korporációs jegyek is kimutathatók!) Azért is tekinthető mérföldkőnek a Moncloa-paktum, mert általános társadalmi összefogással a gazdasági alapjait teremti meg a jogi-politikai-alkotmányozási strukturális változásoknak, amelyek a modern Spanyolországhoz vezettek el.

Ez a bő 2-3 éves politikai konszenzus volt az alapja annak a sikeres kormányzati politikának is, amely már azonnal az 1978-as új alkotmányban megjelenik azzal, hogy a kisebbségek védelmében 17 autonóm területre osztja föl az országot, melyek közül az elsők között alakul meg Katalónia és Baszkföld. A spanyol alkotmány két cikkelye (151–152.) határozza meg az általános választójog alapján létrehozandó katalán törvényhozó gyűlést (többpárti parlament; 135 képviselővel), a kormányzó tanácsot (kormány; 14 minisztériummal), amely a végrehajtási és igazgatási feladatokat látja el. Az egykamarás parlament saját soraiból választ elnököt.

Ezt a spanyol alaptörvényben rögzített rendszert erősíti meg az 1980-ban elfogadott Katalán Autonómia Statútum, az ún. Alapcharta, amelynek 9. cikkelye az önkormányzat (katalán autonómia) kizárólagos jogait és feladatait sorolja föl:

- a) Katalónia önkormányzásához szükséges intézményhálózat létrehozása
- b) területrendezés, városfejlesztés és közmunkaprogramok,
- c) kultúra- és oktatásirányítás (köz)intézmé-

³ Területei: I.: Monetáris politika (infláció megfékezése). Bér- és árpolitika. Költségvetés.

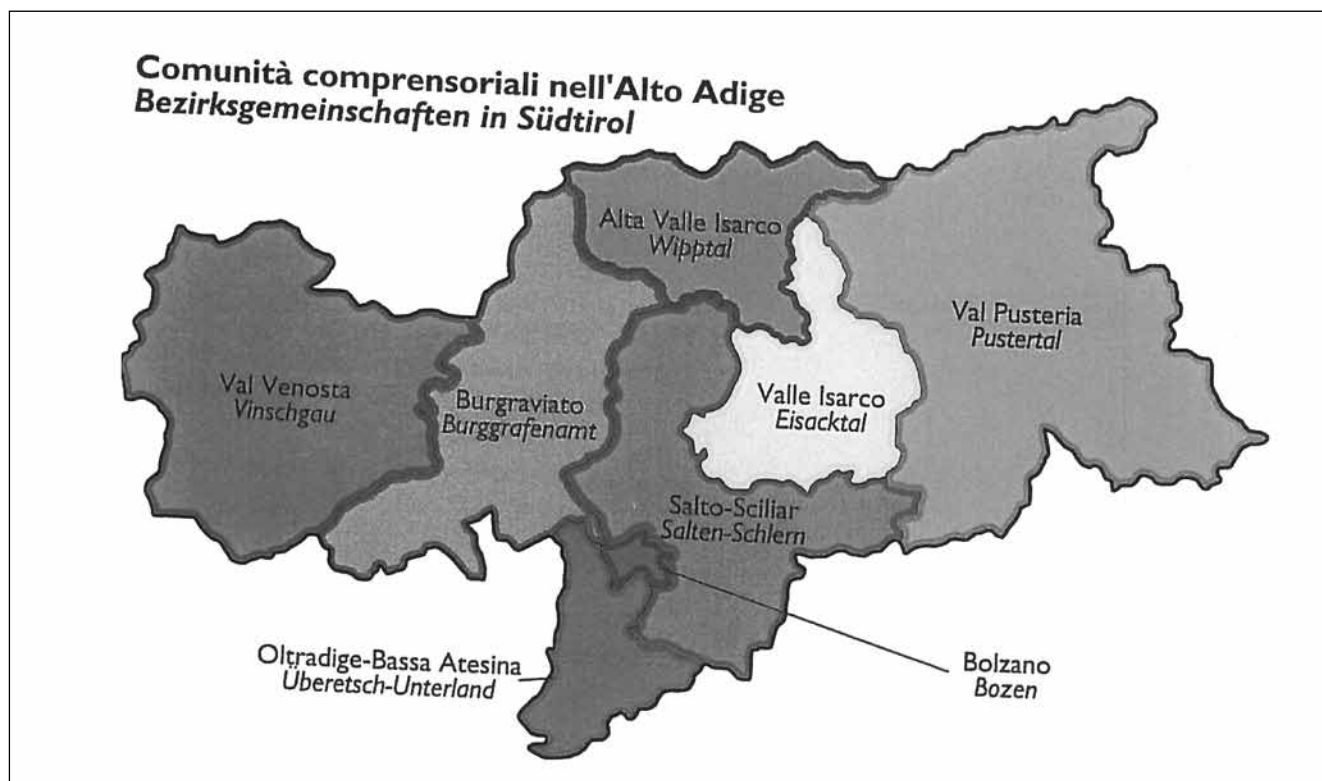
Foglalkoztatáspolitikai.

II.: Adóreform és közkiadások. Urbanizációs és lakáspolitikai. Társadalombiztosítás és a bankrendszer reformja. Új agrár- és halászati politika. Energiafelhasználási reform. Állami vállalatok helyzete.

(Kigyűjtve a BGF. Füzetek; Czövek János, Bp., 2004 alapján)

¹ Teljes neve: Francisco Paulino Hermenegildo Teóduo Franco y Bahamonde Salgado Pardo de Andrade

² A megegyezés a kormányfői palotáról, ahol aláírták, kapta a nevét.

neyi (múzeumi rendszer, közkönyvtárak, kiállítások, iskolarendszer, közép- és felsőoktatás stb.) turizmus

d) – e) szociális és egészségügyi feladatok elvégzése

f) infrastruktúra és szállítás, közlekedés és környezetvédelem

g) kutatás és fejlesztés (anyanyelv, nyelvhasználat, feliratozás), tájékoztatás (sajtó, média)

h) régiós (regionális) gazdasági ügyek tervezése, felügyelete

A gazdálkodáshoz szükséges finanszírozás forrásai:

1. a központi (spanyol) költségvetési források,
2. saját bevételek,
3. területi kompenzációs alap támogatási rendszere.

(Forrás: Wikipédia, Új Magyar Lexikon Spanyolország és Katalónia szócikkei, saját gyűjtés és más térségi tanulmányok részadatainak statisztikai kivonatai)

A katalán autonómiamodell „legsebezhetőbb” pontja a finanszírozás volt, ez a vegyes rendszer kizárta ugyanis a teljes pénzügyi függetlenséget. A kialakult helyzet Madrid és Barcelona évtizedes vitáihoz vezetett, amelyek váltakozó heveséssel és intenzitással folytak, majd az autonómia-jogkör gazdasági bővülését eredményezték. Erről a konkrét tárgyalások a központi kormányzat és az autonómia szervei között 2003 és 2006

között folytak, eredményesen. Ismét három gazdasági-jogi területet emelhetünk ki:

1. Az autonómia gazdasági függetlensége úgy bővült, hogy a korábbi 33%-nál nagyobb összegű adóbevétel maradhat a Katalónia Autonóm Tartományánál.

2. Felállításra került a saját igazságügyi és bírói szervezet. Önálló főügyész került a katalóniai igazságszolgáltatás élére, akit a spanyol kormány jelölt ki. Pontos működési területét pedig a Generalitat (autonóm államtanács) határozta meg.

3. Bővült Katalónia szerepe és pozíciója az Európai Unióban, azzal, hogy Barcelona regionális irodát nyitott a spanyol állandó képviselő mellett.

(Forrás: ua. uo.)

A katalán autonómiagenezist és kétlépcsős fejlődését eddig (2006/2007) elemeztük. Ez évben a spanyol parlament (Cortez) határozatot hozott, mely szerint el kell távolítani minden Francohoz kapcsolódó köztéri jelképet, mivel spanyol katonatisztként rárontott saját népének állampolgáraira. A mára kialakult helyzet már nem tárgya és témája alapvetően ki- és áttekintő vizsgálódásunknak.

A harmadik csoportba tartozik a hazánkban legtöbbször emlegetett és talán a legjobban ismert (?!), az Olasz Köztársaság területén lévő Dél-Tirol néven ismert autonómia, amelyet Alto

Adigének nevezünk, ha az olasz névváltozatot (Autonóm Provincia Bozen) használjuk. Ezen besorolást „úgy hoztuk létre”, hogy azt az autonómiatípust emeltük ki, amelyik úgy jött létre, hogy az anyaország (Ausztria, hivatalos nevén Osztrák Köztársaság) szerepe meghatározó volt megteremtésében. Bécs, miközben évtizedekig (1946–1972) keményen tárgyalt Rómával, végig együttműködött az olaszországi német-osztrák kisebbséggel, s ha kellett, még a nemzetközi háttérrel (Párizs, ENSZ) is biztosította. Ennek az autonómiának könyvtárnyi szakirodalma van elsősorban német és olasz nyelven, de az is megállapítható, hogy a magyar (nem csak a magyarországi) kisebbségkutatók közül is legtöbben ezzel a modellel foglalkoznak, erre hivatkoznak a legtöbbet. Éppen ezért mi is, kissé bővebb teret szentelünk a hozzánk térben is közel eső autonómiaterületnek. Bemutatásakor gyakran idézünk majd a szegedi illetőségű Gulyás László kitűnő tanulmányából⁴ és saját korábbi, már publikált elemzéseinkből.

A terület bemutatása, a mai állapotok alapján:

Trentino–Alto Adige területe 7399,97 km² (Az Olasz Köztársaság területének 2,42%-a), népessége félmillió fő (2011-es adat).

Településeinek száma: 116, fővárosa Bolzano/Bozen. Etnikai megoszlása: 70% német (osztrák), 26% olasz, 4% ladin. Az autonómiát 35 fős tanács irányítja az etnikai arányossági rendszer alapján. (1972 és 2010 között 50 000 bevándorlóval nőtt az autonómia lakossága.) Megállt a kisebbségi elvándorlás, ezzel megszűnt a német-osztrák lakosság fogyása, nőtt a GDP és az életszínvonal, minimalizálódtak az etnikai jellegű konfliktusok, bár az olaszok többsége nem igazán kedveli az autonómiát. A régió Olaszország (és a világ) egyik leggazdagabb területe, úgy, hogy Bécsnek még védhatalmi státust is biztosít a közvélekedés szerint, ez azonban nincs kodifikálva.

De hogyan jutott el idáig Dél-Tirol/Alto Adige német-osztrák, olasz és ladin lakossága? Elemzésünkben ezúttal mélyebbre nyúlunk vissza az

⁴ Gulyás László: A dél-tiroli kérdés rövid története. In: Aracs, 2006/3. 6. évf.

A folyóirat Szabadkán jelenik meg, a délvidéki magyarság egyik legrangosabb periódikájaként.

időben, hogy teljes képet kapjunk Dél-Tirol elmúlt százötven évről.

Már Giuseppe Mazzini (1805–1872) a XIX. század derekán fölveti a születendő Itália „természetes határainak”⁵ kérdését, a határt ő jóval az olasz etnikai nemzettesten kívül, a Brenner-hágónál tartja kívánatosnak. Erről azonban Rómának akkor még le kell mondania a nemzetközi (Osztrák–Magyar Monarchia) erőviszonyok miatt.

Az olasz irredenta „határtalan” elképzeléseit és mohó étvágyát jól mutatja a Dél-Tirol 1880 és 1910 közötti etnikai megoszlását bemutató kivonat adatsor:

Év	Német (%)	Olasz (%)	Ladin (%)	Egyéb (%)
1880	90,6	3,4	4,3	1,7
1890	89,0	4,5	4,3	2,3
1900	88,8	4,0	4,0	3,2
1910	89,0	2,9	3,8	4,3

(Forrás: Polányi Tünde [2005] adatait veszi át Gulyás László idézett tanulmányában)

Ha megbontjuk az adatsort, láthatjuk, hogy a három és négy százalék között ingadozó olasz népességi arány minimális a területen. Ez konkrétan 1910-ben mindössze 7054 főt jelent, szemben a 215 352 főnyi némettel (osztrákkal).

Az első világháború elején jól taktikázó Olaszország (hivatalos nevén: Olasz Királyság) csak 1915 májusában válik háborúzó féllé az antant-hatalmak oldalán, és lesz győztes három év múlva. Az 1918 novemberében megkötött páduai (Padova) fegyverszüneti egyezmény után az olasz csapatok azonnal megszállták Dél-Tirolt, Görz-Gradiscát, Triesztet és Isztriát. A történelmi Tirol tartományt ezzel szinte kettévágták. Az antant a felbomló Osztrák–Magyar Monarchia osztrák részének utódállamával, Ausztriával Saint-Germainben köt békét szeptember 10-én, s a szerződés 27/2-es cikkelye Dél-Tirolt (7400 km², 250 000 lakossal) Olaszországhoz csatolja. A helyi német-osztrák lakosság teljes kiszolgál-

⁵ Szinte teljesen hasonló területi „álmódzókat” figyelhetünk meg ugyanebben az időszakban a jugoszláv mozgalom kialakulásánál is. Bővebben erről:

Juhász György: A kétszer volt ország: Jugoszlávia. In: Hítel, 2011/11. sz.

A tanulmány rövidített, szerkesztett változata: Agresszor és áldozat, Magyar Nemzet Magazin, 2011. július 25.

Kötetben: Mezsgyén. A határtalan Balkán. Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944-45 Alapítvány Bp. 2013. 31–38. old.

tatottságba került, mivel Olaszország győztes hatalom volt, s ellentétben a frissen alakult Csehszlovákiával és a Szerb–Horvát–Szlovén Királysággal⁶, Itáliával nem kötöttek kisebbségvédelmi egyezményt.

Gyakorlatilag Róma szabad kezet kapott olaszosítási törekvéseinek a megvalósításához, ezzel 1922-től (Marcia su Roma) Mussolini hatalomra jutásával – kormányprogram szinten – élt is. Joó Rudolf adatai szerint ekkor (1921) a németek száma Dél-Tirolban 193 000 fő (76%) az olaszoké 27 000 fő (10%). „A ladinokat egyértelműen olasz tájszólásúnak nyilvánították, ezért a ladin völgyek iskoláit 1920/21 folyamán teljesen elolaszosították.”⁷ A kemény tömbösítő, asszimiláló, türelmetlen olasz nemzetpolitika három területen jelentkezett: a közigazgatásban (a), a gazdasági életben (b), valamint a kultúrában és az oktatásban (c), kegyetlen módon szinte az élet minden területén.

Tételesen:

a) „– 1923-ban rendeletileg betiltották a Dél-Tirol elnevezést, a területet Trient provincia névvel szervezték meg, majd ezt a nevet 1926-ban Bolzano tartomány névre változtatták.

– Az államigazgatási posztok 95%-át olaszokkal töltötték be, a dél-tiroli német hivatalnokokat Dél-Olaszországba helyezték át.

– 1925-ben az olasz nyelvet az államigazgatás kizárólagos nyelvéné nyilvánították.

– Megtiltották a német nyelvű feliratok – például utcanévtáblák – alkalmazását.

– Betiltották az összes német pártot és egyesületet.”

b) „– Kiszorították a német tulajdonban lévő bankokat a tartományból.

– A területen új ipari üzemeket létesítettek – a torinói Lancia Művek a milánói Acélművek, a montecatini Alumínium Művek nyitottak itt fióküzemeket –, melyek munkaerő-ellátása érdekében több ezer olasz családot telepítettek Dél-Olaszországból Dél-Tirolba.”

c) „– 1923-ban minden iskolatípusban betiltották a német nyelvű oktatást. Ezzel párhuzamosan a német nyelvű tanítókat Dél-Olaszországba helyezték át, míg helyettük délről olasz tanítókat hoztak.

– A német nyelvű vallásoktatást is betiltották.

– A német családneveket igyekeztek olaszosítani, azaz olasz nevekre átírni. Ennek egyik szélsőséges megnyilvánulási formája volt, amikor 1927-ben megtiltották, hogy a sírköveken az elhunyt nevét németül tüntetessék fel.”

(Forrás: Gulyás László i. m.)

Az olasz állam frontális támadása folytán – becslések alapján – nem egészen két évtized alatt (1921–1939) mintegy négyszeresére nőtt Dél-Tirol olasz lakossága. (Róma módszerei és napi kisebbségpolitikai gyakorlata kísérteties egyezőséget mutat Belgrádnak a '20-as, '30-as években a délvidéki magyarság ellen hozott intézkedéseivel.)

A dél-tiroli némettség számára a túlélést csak az anyanyelvre épülő önszerveződés jelentette, amely két síkon zajlott. A katolikus egyház kiharcolta az iskolán kívüli anyanyelvi hittanoktatást, a civilszféra, mondanánk ma, pedig illegális módon ún. katakombaiskolákat hozott létre a német nyelv oktatására. (Vesd össze a koszovói párhuzamos albán iskolarendszer kialakításával „Jugoszlávia végóráiban”, amely „órak” húsz évet jelentettek.)⁸ Az olasz–osztrák „történelmi határ” 1938 márciusában még „történelmibbé” válik. Az Anschluss (Ausztria anektálása) után a Brenner-hágónál a német III. Birodalom és a fasiszta Itália közvetlen szomszédok lesznek. Az olaszországi németek ugyanolyan nyomásgyakorlást várnak Berlinton, mint amilyet a csehszlovákiai (Szudéta) németek estében Prágára gyakorolt a (az osztrák származású) Führer. De Hitler 1938. május 7-ei római látogatásakor nemet mond erre, majd 1939. június 23-án aláírják a Berlieni Egyezményt (Heinrich Himmler SS-vezető és Giuseppe Mastromattei bozeni prefektus) a dél-tiroli német lakosság áttelepítéséről: Heim ins Reich – Vissza a Birodalomba. 211 000 dél-tiroli optáns német az áttelepülést választotta, ami a második világháború alatt vontatottan haladt, és '43-ig 75 000 főt érintett (Közülük 25 000-en 1945 után vissza is tértek szülőföldjükre, de ez akkor is de-

⁶ Az más kérdés, hogy ezek az államok sem tartották be, amit aláírtak.

⁷ (Dr.) Martha Stocker: A mi történelmünk. Dél-Tirol 1914 és 1992 között. Kolozsvár, 2013

A kötetet Magyarországon nem forgalmazzák.

⁸ Bővebben: Juhász György: Ahol szobrot állítanak Fekete Gyulának. In: Hítel, 2010. május
Kötetben: Mikor kezdődik a XXI. század? Hungarovox, Bp., 2010, 122–129 old.

Illetve a kötet egy másik (címadó) tanulmányának 98. oldalán: „...a koszovói albánok... megszervezik a párhuzamos iskolarendszert 266 ezer általános, 60 ezer középiskolás és 16 ezer egyetemista számára. 86 magánkórházban 140 szakorvos, 423 nővér, valamint 239 körzeti orvos biztosítja a koszovói albánok egészségügyi ellátását.”

Első megjelenés: Nyugati Magyarság – Hungarians of the West – Hongrois d'Occident, 2007. július–augusztus

mográfiai érvágást jelentett. „Hitler 1942-ben azt tervezte, hogy a dél-tiroli németiséget a Krím-félszigetre telepíti át.”⁹

1943 szeptembere (olasz fegyverszünet) és 1945 áprilisa (olaszországi német fegyverszünet) között német katonai megszállás alá kerül Dél-Tirol (és Nápolyig Olaszország), majd 1945 nyarától újra olasz fennhatóság alá.

Hosszú úton az autonómia felé...

Olaszország a második világháború egyik vesztese. Ausztria négyhatalmi megszállás alá kerül. Ennek ellenére, mintegy átvéve Németország – korábban már bemutatott – dicstelen helyét, célul tűzi ki Dél-Tirol legalább egy részének visszaszerzését. Hiába fordul azonban az ENSZ-hez, majd a párizsi békekonferenciát előkészítő bizottsághoz, kérését 1946 nyarán elutasítják: a határok maradnak. De azzal, hogy Ausztria azonnal kisebbségvédelmi lépéseket kezdeményezett, miközben még saját sorsa is bizonytalan volt, megteremtette a közvetlen osztrák–olasz tárgyalások feltételét, amelyek részeredményekkel jártak. 1946. szeptember 5-én Karl Gruber¹⁰ osztrák külügyminiszter és Alcide de Gasperi¹¹ olasz miniszterelnök egyezményt írt alá a dél-tiroli német kisebbség jogállásának rendezésére. Különösen fontos és részben még mai szemmel is meglepő, hogy erre a lépésre már a párizsi békekonferencia (1947) előtt sor került. A vesztes Olaszország mindent vállalt, ami később az autonómia alapjait jelentette: teljes egyenjogúságot a német lakosság számára; német közoktatási rendszert, hivatali kétnyelvűséget, nyelvi egyenlőséget (feliratok, utcanévtáblák, okiratok stb.); arányos (német/olasz/ladin) kiválasztást a közhivatalokban dolgozók esetében, és végül talán a legfontosabbat, regionális törvényhozó és végre-

hajtói rendszer megteremtését Dél-Tirolban.

A '40-es évek vége és az '50-es évtized felemás eredményt hozott. 1948. január 29-én aláírták az első autonómiaegyezményt, amelynek léte módot adott annak továbbgondolására. Miközben Róma teljesített egyes elemeket párizsi vállalásaiból is, olasz régiókkal bővítette a tartományt, hatalmas lakótelepeket épített a dél-olaszországból beköltözőknek. Utóbbi, az etnikai arányokat megbontó intézkedéseket megelőgelve, 1957 novemberében a Dél-Tiroli Néppárt, az autonómia legfőbb szorgalmazója – amelynek élére Silvius Magnano ügyvéd-politikus, a későbbi tartományi hivatal elnöke került – egyenesen Bécshez fordult segítséget kérve. A petíció címe: A dél-tiroli nép felhívása Ausztriához. Az új osztrák szociáldemokrata külügyminiszter, Dr. Bruno Kreisky¹² – később kancellárként (1970–1983) tesz szert európai hírnévre – az ENSZ elé viszi az ügyet – föl is szólal. Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 1960. október 31-én határozatában további tárgyalásokra kötelezi a feleket, lökést adva az akadozó folyamatnak. (1961. november havában megerősíti rezolúcióját a világszervezet.)

Ennél a pontnál érdemes megállni, s pótolni a hiányt, amit a nemzetközi összehasonlító kisebbségtudomány figyelmen kívül hagyása okozott, és pontosan föltérképezni a pozíciókat és azok hátterét, a felek tényleges erejét, erkölcsi és tudati rendezőelveit.

Ausztria, 1955-ig az Osztrák Államszerződés aláírásáig, amire már utaltunk korábban, korlátozott szuverenitású ország, amely önön demokratikus létéért és az ország egységéért is küzd, elsősorban a szovjet megszállás miatt, amely – tetézvén a nehézségeket –, kiterjed még a fővárosra, Bécsre is. Ausztriában az oroszokon kívül még amerikai, francia és brit katonai erők is állomásoznak. Túl a megalázó helyzeten az idegen csapatok ellátása is jelentős anyagi veszteséget okoz Bécsnek. Így Ausztria külpolitikai mozgásteret szűk, gazdasági ereje csekély és korlátozott, jövője bizonytalan, az országot „alig jegyzik”, az életszínvonal alacsony, a lakosság messze nem tehető, inkább a puritán szegénység jellemző.

¹² Bruno Kreisky (1911–1990) zsidó és tiroli származású osztrák szocialista politikus. 1938-ban Svédországba emigrál. 1959–1966: külügyminiszter, 1970–1983: kancellár. (A világháború utáni leghosszabb hivatali idő, innen ered a Brandttól származtatott becenév: Bruno császár.) Az európai szociáldemokrata mozgalom harmadik (W. Brandt, O. Palme) legmeghatározóbb alakjaként tartják számon.

⁹ Az adatokat és az idézetet Gulyás László tanulmányából vettük át.

¹⁰ Karl Gruber (1909–1995) néppárti politikus, mérnök, diplomata. Ausztria külügyminisztere (1945–1953), majd nagykövet: az USA-ban (1954–1957 és 1969–1972), Spanyolországban (1961–1960), a Német Szövetségi Köztársaságban (1966–1969), Svájcban (1972–1974). (Külügyministersége alatt titkárságát Kurt Waldheim vezeti.)

¹¹ Alcide Amadeo Francesco de Gasperi (1881–1954) ausztriai, majd olasz politikus. 1911–1917: A bécsi parlament olasz képviselője. 1921–1927: a római képviselőház tagja. 1929-től a Vatikánban él és dolgozik, féllegálisan. Aktív keresztény ellenállója a Mussolini-rendszernek.

1944-ben olasz külügyminiszter. A Kereszténydemokrata Párt alapítója, 1945–1953: nyolc olasz kormány miniszterelnöke. Az Európai Unió alapítójától, a francia Robert Schumantól (1886–1963) és a német Konrad Adenauertől (1876–1967) származik.

Olaszország a NATO alapító tagja lesz 1949. április 4-én. Szintén alapító tagja az Európai Szén- és Acélközösségnek (1951), majd 1957-ben a Római Szerződés (házigazdaként) aláírásával a Közös Piacnak (az EU elődjének). A hatvanas évekre Itália a föld hatodik (!) ipari hatalma, ugyanezen a skálán Ausztriát azonban nem is rangsorolják. Ausztria nemzetközi megítélése is változó, egyes országok a második világháború veszteseként tartják számon. Ami még ennél is ellentmondásosabb a belső néplélektani, nemzetkaraktológiai tényező, pontosabban ennek hiánya! Magyarul: alig létezik osztrák nemzeti (ön)tudat. Ennek megteremtése is a „Kreiskycsapat” feladata, a két világháború közötti szűk két évtizedben az Osztrák Köztársaság lakosai ugyanis dél-németnek tartották magukat, s többségük szerint az Anschlusszal (1938) a helyére kerültek a dolgok: a III. Birodalom (német) polgárai lettek az ún. Ostmark tartományban. A hét, a birodalomban töltött, többnyire háborús év¹³ sem segített az „osztrákság” vállalásában, mint ahogy az 1955-ig terjedő bizonytalan státusú időszakban is inkább a túlélés volt a cél, s nem az identitás keresése. Ennek a nem létező, több évtizedes tudatállapotnak a szemléletes leírását az irodalomtudomány eszközeivel, a kitűnő szegedi germanista nyelvész-irodalomtörténész, Halász Előd professzor teszi meg német irodalomtörténetében,¹⁴ a hetvenes évek elején. Halász elemzi a Német Szövetségi Köztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság és Ausztria irodalmát. Utóbbiról megállapítja, hogy az nem más, mint a bécsi írók (és más művészek) köre, akiknek kötődése a második világháború előtt, alatt és után is a császárvárosra irányul, és nem az országra!¹⁵ S, ami igaz az írókra, az hatványozottan igaz az

¹³ Botlik József történész adatai szerint: „1938 és 1945 között összesen 1,4 millió(!) osztrák katona harcolt a harmadik Birodalom hadseregében Európa-szerte és Észak-Afrikában... 170 800 katona halt hősi halált... 1955-re csaknem minden életben maradt osztrák hadifogoly, kb. félmillió ember is hazakerült.”

B. J.: A határ két oldalán – Örvidek 1945 tavaszán. In: Trianoni Szemle, VI. évfolyam, 2014. január–június, 20. old. és 22. old.: „Az 1939 évi Német Birodalmi népszámlálás szerint Ostmark tartomány lakossága 7.000.014 fő volt. Ebből kiszámítható... népességének 20%-a (!) harcolt a Wehrmacht alakulataiban.”

¹⁴ Halász Előd: A német irodalom története I., II. Budapest, Gondolat, 1971

A magyar és német nyelven szinte egyszerre megjelenő, kétkötetes irodalomtörténet kvalitását bizonyítja, hogy szinte azonnal kötelező irodalomként kerültek használatba az összes nyugatnémet egyetemen.

¹⁵ Ausztria lakossága, főleg a fiatalabb generáció(k), csak később, a '70-es/'80-as évekre vállalja az osztrák identitást,

olvasókra, akik számára ebben az időszakban az Európa nyugati feléhez való fölzárkózás a fontosabb az elvesztett évtized ('45–'55) után. Ennek határozott ellenpéldájaként mutatja be a svájci német irodalom óriását, akinél szebb, tisztább német irodalmi nyelven nem írt senki, miközben Friedrich Dürrenmatt egyértelműen svájci írónak tartja magát.¹⁶

Az '50-es évek második felének és a '60-as évek elejének Dél-Tirolt olaszosító római kormánypolitikában nincsenek éles határok: 1957-ben ötezer lakást építenek a Bolzanóba bevándorló délolasz telepesek családoknak, majd kiterjesztik a lakótelepek építését egész Észak-Olaszországra. Változik viszont a német-osztrák kisebbség hozzáállása. Megindul a radikalizálódás, és megjelenik az erőszak, robbantások (vasút, távvezetékek, épülő lakótelepi házak) formájában. Bővebben, először konkrét adatokkal, elemzi a kialakult helyzetet Martha Stocker kismonográfiájában.¹⁷ A halálos áldozatok száma

elhatárolódva a Német Szövetségi Köztársaságtól, önálló entitásként.

¹⁶ Bár írásunknak nem tárgya Svájc, de azért érdemes annyit megjegyezni a kantonális felépítésű alpesi (ős)demokráciáról, hogy államalkotó nemzeteinek aránya 300 éve változatlan: 70% német, 20% francia, 10% olasz és pár ezer rétoromán, azaz ladin. Egyik népcsoport sem akarta asszimilálni, kiszorítani, alávetni a másikat. Ez a mellérendelő rendszer (gondolkodásmód) Közép-Kelet-Európában ismeretlen. Csak alá- és fölérendeltségben (nemzetiség, domináns nemzet) gondolkodnak a vegyes lakosságú területeket is magukban foglaló államok.

¹⁷ Martha Stocker: A mi...

„Az első merényletekre már a háború után sor került. A legtöbb és legmódszeresebben megszervezett támadást 1956/57-ben a Stieler-csoport hajtotta végre. ...a fiatalok körében fokozódott a reménytelenség. Mindezeket megelőzték az '50-es évek végén a polgári engedelmességi mozgalmak, ...memorandumokkal hívták föl a figyelmet a tarthatatlan helyzetre. Az '50-es években megnőtt a munkanélküliség. A dél-tiroli őslakóknak nem biztosítottak munkahelyet sem az állami hivatalokban, sem az iparban. A lakásokat is elsősorban a délről betelepültek kapták. ...a dél-tiroliak külföldön kerestek munkát. [...] A németajkúaknak nem volt beleszólásuk a közéletbe, másodrangú emberekként kezelték őket még olyan hivatalnokok is, akik már a fasiszmus idején futottak be karriert. ...a nyolc pfunderi fiatal ellen indított per: hét fiatal 114 évre ítélték el. ...a bíróság politikai kirakatper rendezett. [...] A Feuernacht, a tűz éjszakája után Dél-Tirol ostromállapotba került: a rendőri egységek számát erőteljesen megnövelték, ...sokakat bebörtönöztek. Bekövetkeztek az első halálesetek: Sepp Lohert és Hubert Sprengert a rendőrök meggondolatlanul lelőtték, Giovanni Postal tűzszerész a hatástalanítandó bomba felrobbanása közben halt meg. [...] A legsúlyosabb kínzásokat már nem lehetett elhallgatni, ugyanis a 28 éves Franz Höfler 1961. november 22-én és a 42 éves Anton Gosner 1962. január 7-én kínhalált halt. [...] Közben a rendőrségi perek gátlás nélkül tovább folytatódtak, akárcsak a merényletek.

1960 és 1970 között tizenkilenc fő. Ezen „események” hivatalos vizsgálatai – bár születtek komoly börtönbüntetést eredményező ítéletek –, csak a '90-es évek közepén zárulnak le, a nyilvánosság kizárásával, mivel Ausztria (előkészítő, menedéket nyújtó, finanszírozó) szerepe is sokszor fölmerül. A felsőbb vezetői olasz-osztrák tárgyalások külügyminiszteri szinten folynak, mivel „1975-ig osztrák kancellár a lábát nem teszi be Rómába”.¹⁸ Olaszország úgy vág vissza, hogy megvétózza Ausztria EGK-ba való belépését. 1961-ben Olaszország vegyes bizottságot (11 olasz, 8 dél-tiroli, 1 ladin) hoz létre a kérdés vizsgálatára, de '62-ben megrekednek a tárgyalások. '64-ben a belga Paul Struye (Európa Tanács) és Aldom Moro¹⁹ segítségével köztes anyag készül, miután 200(!) ülést tartottak. Az elhúzódó tárgyalások 1969-ben, Koppenhágában (!) fordulatot vesznek, amikor (nov. 30-án) Aldo Moro olasz és Kurt Waldheim²⁰ osztrák külügyminiszter csomagtervet (Paket) és végrehajtási menetrendet (Operationskalender) ír alá. Ezek végrehajtása után az olasz parlament életbe lépteti 1972. január 20-án az új, máig érvényes és hatékony (második) autonómiastatútumot Dél-Tirol vonatkozásában. (Törvényként aug. 31-én fogadta el a római parlament.) A '70-es évek második felétől tényszerűen érzékelhetővé vált az autonómia, amelynek élén tkp. 1960-tól, Silvius Magnano (1914, Meran – 2010, Bozen/Bolzano) tartományi elöljáró, „az autonómia atyja” állt. 1989. március 17-én adta át helyét utódjának, Luis Durnwaldernek.

(i. m.: 54–55. és 60–61. old.)

A folytatódó olasz justizmordról a kötet A trienti kinzási-per és az 1. mailand/milánói robbanóanyag-per c. fejezetei (62–66. old.) számolnak be.

¹⁸ Juhász György: Utak és útvesztők. Délszláv körkép. Budapest, 2006, 79. old. Tanulságos azonban az idézetet még egy mondat erejéig folytatni a tanulmányból: „Nálunk Göncz Árpád köztársasági elnök akkor fogadta Slobodan Milosevic feleségét, amikor magyarok ezreit kényszersorozással vitték a balkáni pokolba.”

Első megjelenés: Tömegsír a stadionban, Magyar Nemzet Magazin, 2003. augusztus 23.

¹⁹ Aldo Moro (1916–1978) kereszténydemokrata politikus. 1945-ben az alkotmányozó nemzetgyűlés tagja. 1963–1968 és 1974–1976 között miniszterelnök. 1969–1974 között külügyminiszter. Második miniszterelnöksége alatt kötik meg az Osimói Egyezményt (1975. november 10.), amely „végleg” kijelöli az olasz–jugoszláv határt. 1978. március 16-án szélsőbaloldali terroristák elrabolják Rómában, majd 55 nap fogság után megölik.

²⁰ Kurt Waldheim (1918–2007) néppárti politikus, katonatiszt, diplomata. 1938–1945 között a német Wehrmachtban szolgált. 1956–1960: ottawai nagykövet, 1968–1970: külügyminiszter. 1972–1982 között az ENSZ főtitkára. 1986–1992 között az Osztrák Köztársaság elnöke.

Érdeemes egy pillantást vetni a terület etnikai megoszlására ezen időszak kezdetétől (1961) az ezredfordulóig.

Év	Német (%)	Olasz (%)	Ladin (%)	Egyéb (%)
1961	62,2	34,3	3,4	0,1
1971	62,9	33,3	3,7	0,1
1981	64,9	28,7	4,1	2,2
1991	65,3	26,5	4,1	4,0
2001	64,4	24,6	4,2	6,9

(Forrás: uo. Polányi (2005), idézi Gulyás)

Az olasz–osztrák tárgyalások 26+20 (!) évig tartottak, többször harmadik ország területén. De miután az autonómiastatútumban előirányzott intézkedések a '80-as években megvalósultak, az ENSZ 1992. június 17-i határozata – Ausztria és Olaszország közös indítványa alapján – törölte a dél-tiroli kérdést. (1995-től Ausztria az EU tagja, megszűnt az olasz vétó!)

Az európai kisebbségek közül a dél-tiroliak rendezett közjogi státussal és kollektív jogokkal rendelkeznek, mint osztrák-német nemzeti (nép) közösség, az alábbiak szerint.

A statútum szerkezete és főbb pontjai:

I. „Trentino–Dél-Tirol régió, valamint Trien és Bozen provincia létesítése

Általános rendelkezések 1–3§

Régió jogosítványai 4–7§

Provinciák jogosítványai 8–14§

A régiókban és provinciákban érvényes közös rendelkezések 16–23§

II. A régió és a provincia szervei 24–46§, illetve 47–54§

III. A régió és a provincia törvényeinek, rendelkezéseinek jóváhagyása, megerősítése, közvétsétele 55–60§

IV. Helyi köztestületek 61–65§

V. A régió és a provincia közjvai, közvagyonja 66–68§

VI. A régió és a provincia pénzügyei 69–86§

VII. Állam, régió, tartomány közötti kapcsolatok 87–88§

VIII. Állami hivatalok alkalmazottainak létszámtervei Bozen provinciában 89§

IX. A jogszolgáltatás szervei 90–96§

X. Ellenőrzés az Alkotmánybíróság által 97–98§

XI. A német és a ladin nyelv használata 99–102§

XII. Záró és átmeneti rendelkezések 103–115§

(Forrás: Dr. Mézes Zsolt László: A Dél-Tirol-i Autonomia. Műhelytanulmány (2) 13. old., Európai Összehasonlító Kisebbségkutatási Közalapítvány, Budapest, 2003)

Az I–XII. pontok alapján világosan látható, hogy az Olasz Köztársaság területén egy önálló jogi személyiségű autonóm terület létesült, amely törvényhozó jogait elsősorban a helyi kisebbség védelmében gyakorolhatja. Ennek tartozéka – vázlatosan áttekintve – az igazgatási autonómia, melynek főbb egységei: a Körzeti Tanács (Regionalrat) és a Megyei Közgyűlés (Landtag) mint törvényhozó szervek (Parlament). A Körzeti Bizottság és Megyebizottság (Regional-, Landesausschuss) a végrehajtó szervek (kormányzat).

A képviselői választásokat ötévenként tartják, a törvényhozásnak (35+35) hetven tagja van. A meghozott törvények, rendelkezések, ha az olasz kormány nem fordul az alkotmánybírósághoz két héten belül, automatikusan hatályba lépnek.

A statútum teljes nyelvi jogegyenlőséget biztosít, különös tekintettel a közigazgatásban, a helyi három (német, olasz, ladin [rétoromán]) nyelvnek, ami alól csak a katonaság kivétel.

Hasonlóan jár el a felsőoktatás esetében is, ahol olyan fogalom jelenik meg, mint a *kulturális haza*, (*Mutterkurland*), azaz *Ausztria*. Már 1952-től él a diplomák kölcsönös elismerése (ekvivalenciaegyezmény). Évtizedekre nyúlik vissza az innsbrucki és a padovai egyetemek együttműködése, de 1977-től már működik Bozenben (Bolzanóban) a Freie Universität Bozen (Bozeni Szabadegyetem) is.²¹

Az általános és középiskolákban az egynyelvű – német, olasz, ladin – modell működik, anyanyelvi (!) tanárokkal, a „második (másik) nyelv” oktatása az elemi harmadik osztályától történik. A fenti oktatási intézkedések a kétnyelvűség teljes megvalósulásához vezettek, ami a mai napig élő, ellenőrizhető valóság az autonómia területén.

Egy egységes normarendszerekből nehéz egy elemet kiemelni, elkülöníteni, az együttállás ugyanis szinergikus erővel bír. De minden autonóm törvény, intézkedés, rendelet, utasítás alapját képezi annak pénzügyi háttere, finanszírozása, finanszírozhatósága. Ezért érdemes külön

figyelmet fordítani erre (is), mivel Dél-Tirol ezért valós működő autonómia és nem csonka (mint pl. a Vajdaság) vagy rész, mint a kulturális, oktatási részönkormányzati (papíron létező) autonómiák.

„A régió bevételeinek részét képezi az állami adóbevételeiből való részesedés a következő mértékben:²²

- a) kilenctized az öröklés, ajándékozás és az örökségek nettó összértéke utáni adókból;
- b) kéttized a régió területén beszedett általános jövedelemadóból, a helyi területeket törvény szerint illető részesedés levonásával;
- c) kilenctized a lottó-jövedelemből a nyereségek levonásával.

A provinciák bevételeit képezik:²³

- a) területükön áram- és gázfogyasztás után beszedett adóból származó bevétel
  - b) a köztulajdonú vizek levezetésére adott koncessziók után törvényesen megállapított díjak összegének kilenctizede;
  - c) tartózkodási, üdülő és idegenforgalmi adó;
  - d) telek- és épületadók pótléka; valamint ezen adók és a földjáraadékokból származó jövedelem kilenctizede;
  - e) *jövedelemadók kilenctizede (1989-től! – kiemelés tőlem: J. Gy.)*
  - f) egyéb állam által beszedett adók meghatározott hányadai;
  - g) saját adók kivetése, illetve ezek pótléka.”
- (Forrás: Dr. Mézes uo. 16. old.)

Aláírás után: megvalósítás, további lépések és a mai helyzet

A '70-es évek közepére és második felére bontakozott ki a máig meghatározó kapcsolatrendszer Dél-Tirol és Tirol között, helyreállítva az akkor már ötven éve kettészakított „(táj)egység” természetes, etnikai egységét, arculatát. Innsbruck és Bozen/Bolzano szoros kapcsolata egy nagyobb, dupla tengely (München–Velence, Bécs–Róma) kulturális-kereskedelmi, turisztikai-környezetvédelmi fókuszává tette a térséget.

Ennek közigazgatási alapja az volt, hogy húsz év (1970–1990) alatt Dél-Tirolban az állami munkahelyek betöltésében megszüntették az addigi teljes olasz dominanciát. Az etnikai arányosítási elv alapján vették föl az alkalmazottakat, akiknél alapkövetelmény volt mindkét nyelv, vizsgával megkövetelt, magas szintű ismerete, különös tekintettel a közigazgatás területén (hivatalok, önálló bíróság, ön-

²¹ Bár nem tárgya vizsgálódásunknak, érdemes megjegyezni, hogy a '70-es évek eleji, korzikai etnikai feszültségek oldására Párizs igen hamar kilátásba helyezte az egyetemi képzés megindítását Ajaccióban, majd az 1981-től indult meg az Università di Corsica Pasquale Paolin.

²² A statútum 69. cikk a), c) pontjai.

²³ A statútum 70–78. cikkei.

álló rendőrség²⁴ stb.). Így kezdett kialakulni a saját elit, melynek folyamatos képzéséről az 1992-ben alapított Bolzanói Európa Akadémia gondoskodik – 1998-tól már Közgazdaságtudományi, 2001-től Számítástechnikai és Tervezői Karaival. Leképződése az intellektuális autonómiának, hogy 1996-tól rendelkezik a tartomány saját zászlóval (és két-nyelvű telefonkönyvvel). Ezt a lobogót tűzhetik ki 116 településen (az autonómia településeinek összessége). A legkiemelkedőbb érdem azonban az, hogy mind a helyi olaszok, mind a helyi németek (osztrákok) tiszteletben tartják azt a nyolc ladin (terminológiailag a kisebbség kisebbsége) települést, amelyekben a ladin nyelv alapján folyik az élet, a hivataloktól az iskolán át a kulturális egyesületekig.

Még Európa nyugati felében is nagy probléma a jelentős munkanélküliség. Ez Dél-Tirolban alig-alig létezik, az ezredfordulóra ugyanis „szinte beállt” a majdnem teljes foglalkoztatottság, párhuzamosan azzal, hogy a bérek meghaladják az olasz átlagot, és magasabbak a nyugdíjak és az ösztöndíjak is.²⁵ Ez úgy alakult ki, hogy a magas szinten prosperáló gazdaság szerkezete fokozatosan ideálissá vált azzal, hogy arányosan hárompillérű. A foglalkoztatottak 12%-a mezőgazdaságban, 27%-uk a kereskedelemben, az iparban és a kisvállalkozásokban és 61%-uk (!) a szolgáltatások területén tevékenykedik.²⁶

Konklúzióként állapítható meg, hogy a társadalmi és gazdasági folyamatok összeértek, s ez mindenképpen az autonómia intellektuális megalapozottságának az eredménye. Ezt az az intézményesített forma tette lehetővé, amelyet a Dél-tiroli Népcsoport Intézet jelenít meg. Az 1960-ban Dél-tiroli Gazdasági és Szociális Intézet néven létrehozott kutatóműhely független a kormánytól és más politikai, gazdasági szervezetektől vagy érdek- és lobbicsoportoktól. Alapvetően a helyi „németiség és ladinság” gazdasági és szociális helyzetével foglalkozott, és később kitért a népcsoport(ok) nyelvi és oktatási, kulturális és jogi helyzetének tudományos vizsgálatára is. Munkája (kutatásai, felmérései stb.) egyre inkább az autonómia megjelenítésének tudományos bázisaként szolgált, keresve a közös érde-

ketet, az összehangoltságot, oldva a népcsoportok közötti etnikai eredetű ellentéteket és feszültséget – szinte naprakészen.

Az eddig megismert tényeken, folyamatokon és a dél-tiroli autonómiát létrehozó, megalkotó személyiségeken túl az a legfontosabb, hogy Ausztria 1945-től, függetlenül külső-belső politikai-hatalmi rendszerétől és helyzetétől, bátran föl vállalta védhatalmi szerepét és anyaországgént tevékenykedett bilaterális és multilaterális szinten is, ha kellett Párizsban, Koppenhágában, New Yorkban. Bécs hathatós, szívós és évtizedekig kitartó támogatása (harca) nélkül nem jöhetett volna létre a Közép- és Kelet-Európa számára is példaként felmutatható Dél-Tirol/Alto Adige területi autonómia. Ezért fejezi be így autonómiamonográfiáját Dr. Martha Stocker²⁷: „Ausztria elérte azt, hogy a nemzetközi közösség – nem kinyilatkoztatott módon ugyan hanem hallgatólagosan – jelen volt a megoldás kidolgozásában. Fontos további tény az is, hogy Olaszország e jegyzékváltáskor elismerte a párizsi békeszerződés, a Csomagterv, az intézkedési menetrend és a Nemzetközi Bírósággal kötött szerződés között fennálló összefüggéseket. Ezzel Ausztria 1969-hez képest 1992-re előrébb jutott, mert Dél-Tirolra vonatkozó politikája nemzetközi és nemzetközi jogi legitimitációt nyert. Róma is elismerte – ha nem is nyíltan –, hogy a vita nemzetközi beágyazására vonatkozó osztrák érvek jobbak voltak, mint az olaszok által megfogalmazottak. Évtizedeken keresztül tárgyaltak a Csomagtervről, tehát nyugodtam elmondható, hogy az mára nemzetközi jelentőségűvé vált. Példa erre az olasz parlament alsó házában 1999. novemberi határozata, amely elismerte, hogy az aktív választói jogot szabályozó törvény záradékának megváltoztatása esetén – amely most négyéves helyben tartózkodást ír elő – szükség van Ausztria beleegyezésére is.

Dél-Tirol és Tirol osztrák szövetségi tartomány folyamatos ösztönzésétől hajtva így sikerült végül a bécsi Ballhausplatzról (az osztrák külügyminisztérium épülete, korábban a Bécsi Magyar Intézet – J. Gy.) irányított diplomáciának az elképzeléseit megvalósítani.”

²⁴ Olasz csendőr csak minősített bűnügy (gyilkosság, maffiabűncselekmény) esetén léphet az autonómia területére.

²⁵ Érdemes lenne ezeket az adatokat összevetni pl. a szicíliaiakkal vagy bármely más Róma alatti régió vonatkozó számaival!

²⁶ Dr. Mézes számadatai, i. m., 22. old.

²⁷ Dr. Martha Stocker (1954–): az Európai Népcsoportok Föderalista Uniójának az alelnöke, a Dél-tiroli Néppárt alelnöke, Trentino–Dél-Tirol tartomány regionális vezetőségének tagja.